

TÜRK YE TÜRKÇESİ A İZLARINDA KULLANILAN DÖNÜ LÜLÜK ZAMİR(LER) ÜZERİNE*

Özgür AY**

ÖZET

Türkiye Türkçesi (TT)'nin sağlıklı ve eksiksiz bir gramerinin yazılabilmesi için, kendisine kaynaklık eden TT a ızlarının çözümlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu makalede, TT a ızlarında dönü lülük zamirlerinin kullanılımları üzerinde durulacaktır. Makale hazırlanırken, konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan 60 ilden derlenmiş metinlerden hareketle TT a ızlarında dönü lülük zamirlerinin kullanılımları ayrıntılarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi A ızları, Dönü lülük Zamiri, Zamirler.

THE USE OF REFLEXIVE PRONOUNS IN THE DIALECTS OF TURKEY TURKISH

ABSTRACT

It is of great importance to analyze the dialects of Turkey Turkish to write a comprehensive grammar of Turkish as the dialects are the very main sources of Turkish. In this article, the use of reflexive pronouns in the dialects of Turkey Turkish will be studied. While preparing the present article, a literature study was carried out and the use of reflexive pronouns was examined in detail in the texts collected from the dialects of sixty cities within the borders of the Turkish Republic.

Keywords: The Dialects of Turkey Turkish, Reflexive Pronouns, Pronouns.

GİRİŞ

Türkiye Türkçesi (TT) a ızları üzerinde bugüne kadar yapılan çalışmalar içinde derleme ve derlemeye dayalı incelemeler sayı bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Kars'tan Muğla'ya Ordu'dan Adana'ya kadar pek çok yörede a ızlı bu tür çalışmalarla derlenmiştir.

Derlemeler ve derleme-inceleme niteliindeki bu çalışmalar, a ızların bütünü üzerinde yapılacak çalışmaların da ana malzemesini oluşturacaktır. TT a ızları üzerine yapılacak çalışmaların artması, a ızlarımızın sınıflandırılması ve a ız atlasımızın hazırlanması çalışmalarına da büyük katkı sağlayacaktır. Bu amaçla, biz de bu bildirimizde a ızlarımız üzerinde yapılan derleme çalışmalarından yola çıkarak, TT a ızlarında dönü lülük zamirinin kullanılımlarını (görüntüsünü) ortaya koymaya çalışacağız.

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan 60 ilden derlenmiş ve çoğunluğu yayımlanmış metinler kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışma bu 60 ilden derlenmiş metinlerle sınırlıdır.

* II. Uluslararası Türkiye Türkçesi A ız Araştırmaları Çalıştayı (21-23 Mayıs 2009, Kafkas Üniversitesi)'nda sunulan bildiri metnidir.

** Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Uşak - TÜRK YE, E-posta: drozguray@gmail.com.

Resim 1: Sarı: İncelenen Bölgeler; Beyaz: Çalı maya Dâhil Edilmeyen Bölgeler

TT a ızlarında dönü lülük zamirlerinin kullanılı ma geçmeden önce, zamirler ve dönü lülük zamirleri kavramları üzerinde durmak son derece yararlı olacaktır.

Zamirler, en genel tanımıyla “adların yerini tutan, ki ileri ve nesnelere temsil veya i aret ederek kar ılayan gramer kategorisidir.”¹ Türkçede ahıs Zamirleri adıyla ayrıntılı bir inceleme yapan Yıldız KOCASAVA , eserinde zamirler ile ilgili gramerlerimizde verilenleri sıraladıktan sonra u de erlendirmeyi yapmaktadır: “O halde zamir, di er nesne adları gibi direkt nesneyi kar ılayan kelimeler olmayıp konu an (mütekellim), konu ulan (hitap edilen), üçüncü ahıs (mütekellim ve muhatabın dı ındaki) gibi varlıkları temsili olarak veya i aret etmek suretiyle belirleyen kelimelerdir.”²

Dönü lülük zamiri ise, “ ahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam ta ıyan, onları anlamca katmerli kılan peki tirilmi bir tür ahıs zamirleridir. Bunlara dönü lülük zamiri denilmesinin sebebi, zamirin yapılan i in yapana dönü ünü gösteren biri i lev yüklenmi olmasındandır. ahısların “aslını”, “özünü” bildiren ve kendi sözüne iyelik eklerinin getirilmesiyle kurulan bu zamir; kendim, kendin, kendi, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri biçimleriyle bütün ahısları temsil eder.”³

TT yazı dilinde dönü lülük zamiri olarak “kendi” kelimesi kullanılmaktadır. Bugüne kadar Türkçe kelimelerin etimolojisi ile ilgili pek çok yayın yapılmı olmasına rağmen “kendi” dönü lülük zamirinin kökeni üzerinde doyurucu bir açıklama yapılmamı tır. “kendi” dönü lülük zamirinin etimolojisi için belli ba lı etimoloji çalı malarına baktı ımızda u durumla kar ıla rız:

Hasan EREN, Türk Dilinin Etimolojik Sözlü ü adlı çalı masında “kendi” maddesine yer vermemi tir.⁴

¹ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (ekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 399.

² Yıldız Kocasava , **Türkçede ahıs Zamirleri**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 29.

³ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (ekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 414-415.

⁴ Hasan Eren, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlü ü**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999.

Sir Gerard CLAUSON, me hur eserinde “*kendi*” maddesine yer vermiş, kelimenin tarihi Türk lehçe ve ivelerindeki kullanılış ekillerini ve örneklerini göstermiştir. Ancak kelimenin kökeni ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir.⁵

Martti RÄSÄNEN, Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türkischen Sprachen adlı eserinde *kendi* kelimesinin, Eski Türkçede *käntü*; Uygurca ve Karahanlıcada *kändü*; Osmanlı Türkçesinde *kändü*, *kändi*, *ändi*; Kırım Türkçesinde *gändi*, Kuman Türkçesinde *kendi*, *kensi*, Balkar Türkçesinde *kesi*, Karaçay Türkçesinde *kesi*; Yakut Türkçesinde *kini*, Mo olcada *gendün* ekillerinde kullanıldığını belirtmiş, kökeni hakkında bir bilgi vermemiştir.⁶

Zeynep KORKMAZ da hazırladığı gramer kitabında *kendi* zamirinin oluşumu ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “*Dönüştülük zamirleri de tıpkı ahiş zamirleri gibi ad çekim ekleri alarak çekime girerler, tamlama ve gruplar oluşabilirler. Yalnız, çekim sırasında kendi sözü ile 3. ahiş iyelik eki arasına bir zamir n’si girer... Dönüştülük zamirinin 3. ahiş teklik biçimi hem kendi hem de kendisi ekliyle kullanılmaktadır. Burada kurala uygun biçim kendisi olmak gerekir. Ancak, kendi sözündeki –i son ses ünlüsünün 3. ahiş iyelik eki sanılarak zamire +si iyelik ekinin getirilmemesi olması, böylece ikinci bir kendi ekli de oluşur ve kullanım da bu ekliyle yaygınlaşır mıdır. Ayrıca, üçüncü ahiş kendisi biçiminin, Eski Anadolu Türkçesindeki peki tirilmi birle ik kendü öz+i zamirinden kendü öz+i>kendüzi>kendisi gelişiyle oluşması da söz konusudur. Burada –z->-s- de i mesisi de –si iyelik ekinin etkisine bağlanabilir.”⁷*

TT A İZLARINDA DÖNÜSTÜLÜK ZAMİRİ

TT a ızları incelendiği zaman ise “dönüştülük zamiri” olarak şu üç farklı eklin kullanıldığını görülmüştür:

- KEND
- ÖZ
- AHİŞ ZAMİR (+) AHİŞ ZAMİR +HAL EK

I. KEND

(*kendi / kendü / k ni / kenni / gendi / gendü / g ni / genni ...*)

Ouz grubu Türk lehçe ve ivelerinin karakteristik dönüştülük zamiri olan “*kendi*” kelimesi, TT a ızlarında kullanılan en yaygın dönüştülük zamiridir. Türkçenin tarihi süreci içerisinde tonluluğu ması (*gendi, gendin, gendimiz... vs.*) beklenirken tonsuz ekli ile (*kendi, kendin, kendimiz... vs.*) yazı dilimizde kullanılan “*kendi*” zamirinin a ızlarımızda yazı dilimizden farklı pek çok alomorfu ile kullanıldığını görülmüştür.

TT yazı dilinde, “*kendi*” eklinde kullanılan dönüştülük zamirinin a ızlarımızda şu radyasyonu ve bizim tespit edebildiğimiz belli başlı ses değişimleri şunlardır:

1. İlk Seste Tonluluğu (k > g De i mesisi)

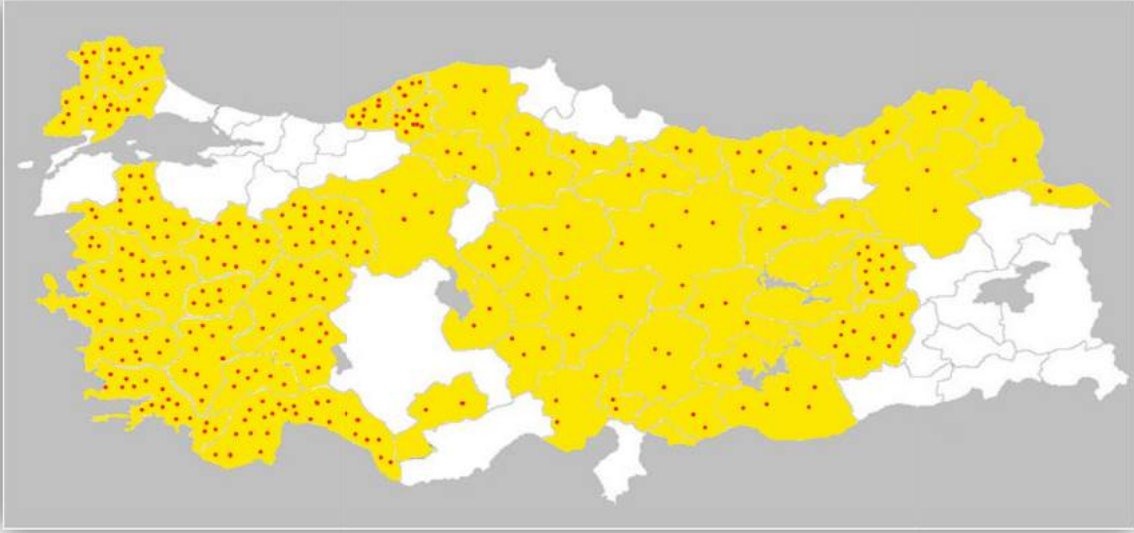
TT a ızlarında “*kendi*” dönüştülük zamirinin ilk seste tonluluğu ması oldukça yaygın bir hadisedir. A ızlarımız genelinde tonluluğu ma yaygın olarak görülse de, bazı a ızlarımızda, yazı dilimizin de tesiriyle, karakteristik bir ekilde “*kendi*” zamirinin tonsuz ekliyle kullanıldığını

⁵ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, London 1972, s. 728-729.

⁶ Martti Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türkischen Sprachen*, Helsinki 1969, s. 252.

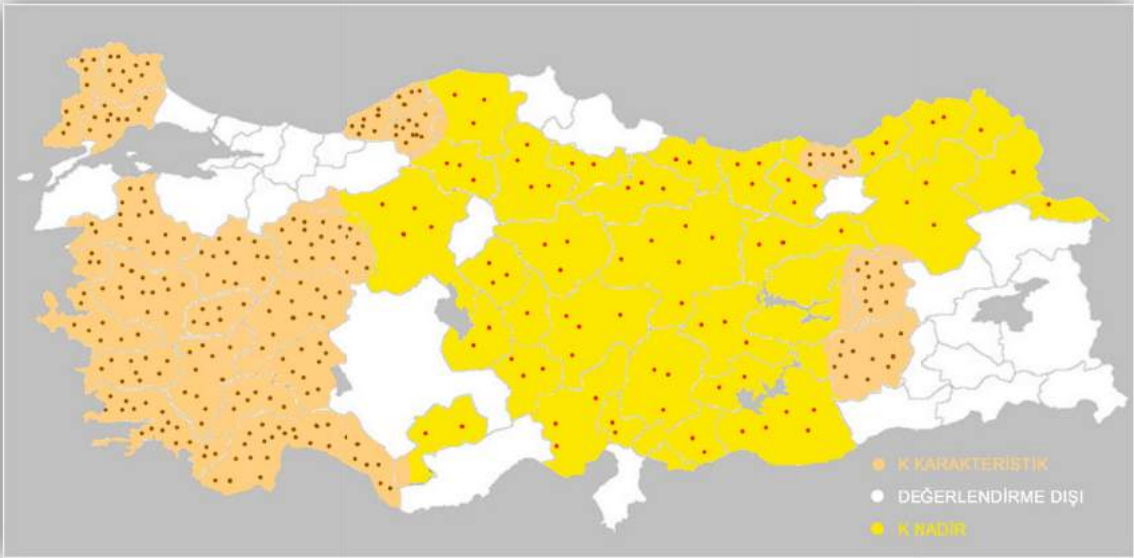
⁷ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Ekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 414-416.

görülmü tür. Özellikle Kütahya, Mu la, Manisa, Afyon, U ak, Eski ehir, Antalya, Isparta, zmir, Aydın, Burdur, Denizli, Balıkesir, Zonguldak, Edirne, Kırklareli, Tekirda , Bartın, Karabük a ızlarında ve Trabzon'un alpazarı ve Be ikdüzü ilçeleri dı ndaki bölgelerinde, Diyarbakır ve Bingöl illerimizden derlenmi metinlerde “kendi” dönü lülük zamirinin ilk seste tonsuz olarak kullanılması yaygındır.

Resim 2: “kendi” Dönü lülük Zamirinin İlk Seste Tonsuz Olarak Kullanıldığı Yerler

16

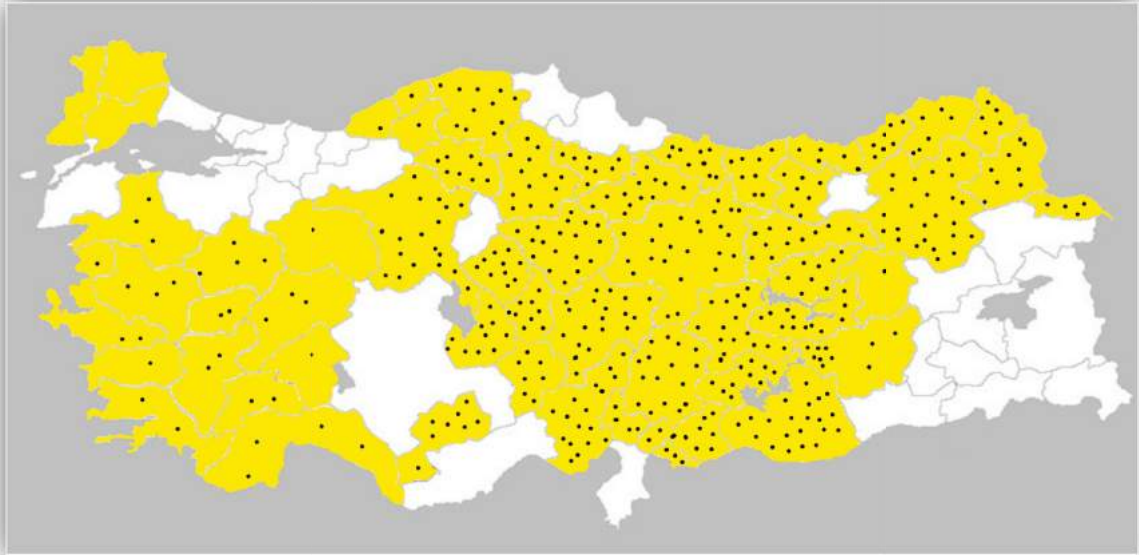
Resim 3: “kendi” Dönü lülük Zamirinin İlk Seste Tonsuz ekilde Yaygın Olarak Kullanıldığı Yerler

Örnekler:

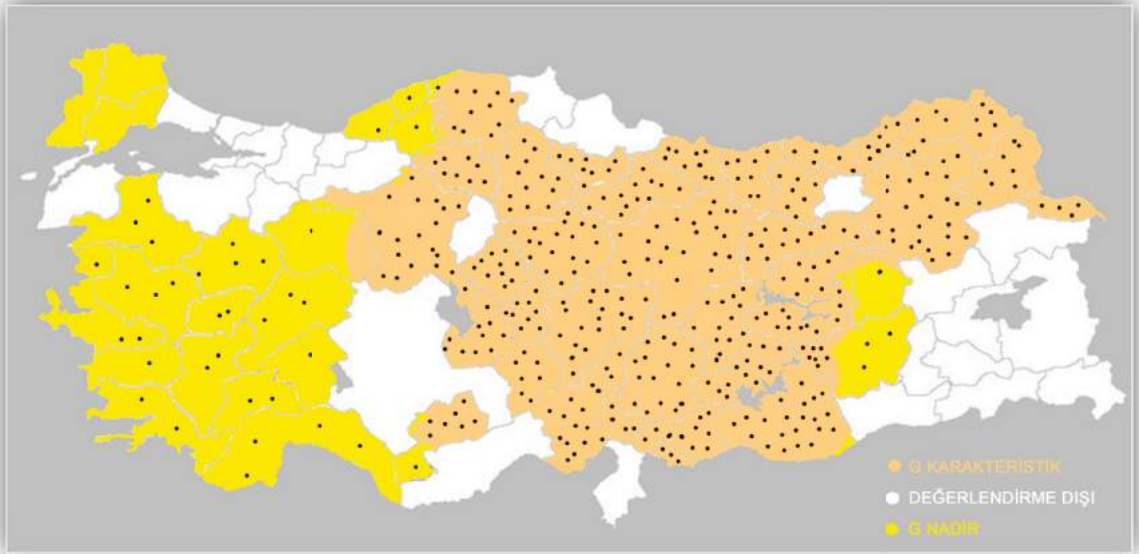
- ❖ *s tiniñ fazlasını kendimiz y me'liK sofralı diliyoZ pıçaolarınan.* (Mu la/Milas/Kapıkırı K., Mu A, 156/I-32/13)
- ❖ *ben de furuldum sandettim kendimi.* (Manisa/Turgutlu, ADÜM I, 23)
- ❖ *hepsini saydım ri ben kendi afama göre.* (Kütahya, KütYA, 149/III/31)

- ❖ *o anda ri, bi anda kendime geldim.* (Isparta/ skender M., /136/VIII/96)
- ❖ *kêndi i imä kêndi aqlım ermiyo.* (Balıkesir/Bakacak K., ADÜM I, 6)
- ❖ *sen kendini ölmü abul_ derek ölürsün.* (Zonguldak/Alaplı/ Küçükkaymaz K., ZBK A, 120/5/68)
- ❖ *natur_ lu kendir darayo / ölümünü kendi arayo.* (zmir/Tire, ADÜM I, 95)

Kastamonu, Çankırı, Ankara, Karaman, Çorum, Kır ehir, Nev ehir, Ni de, Aksaray, Adana, Amasya, Tokat, Ordu, Sivas, Kayseri, Osmaniye, Kahramanmara , Gaziantep, Adıyaman, Malatya, anlurfa, Elazı , Tunceli, Erzincan, Giresun, Gümü hane, Rize, Erzurum, Artvin, Ardahan, Kars, I dır a ızlarında ve Trabzon'un alpazarı ve Be ikdüzü ilçelerinden derlenen metinlerde ise, “kendi” dönü lülük zamirinin ilk sesinin tonlu olarak kullanılması yaygındır.

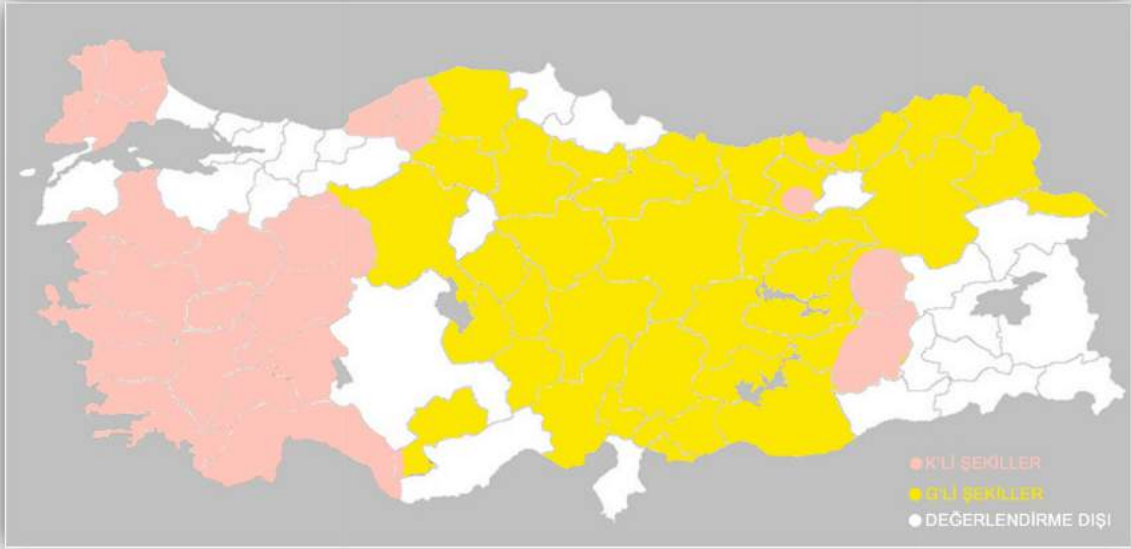
Resim 4: “kendi” Dönü lülük Zamirinin İlk Seste Tonlu Olarak Kullanıldığı Yerler

Resim 5: “kendi” Dönü lülük Zamirinin İlk Seste Tonlu ekelde Yaygın Olarak Kullanıldığı Yerler

Örnekler:

- ❖ *urban old m böyle kerametini ben gendüsünü duydum.* (Tokat/Karkın K., T YA, 244/9b/14)
- ❖ *ekm , yim hePsi gendüsünün.* (Ordu/Per embe/Kuyluca Köyü, O YA, 303/113/32)
- ❖ *'aniden gendine 'eskeriyeden emir geldi.* (Urfa/Merkez, UrMA, 251/37/89)
- ❖ *eñer bize balarsa balar balmazsa gendileri bilir.* (Malatya/Akçada / Yalınbudak Köyü, Mal A, 338/108/13)
- ❖ *gendine idare ediy.* (Erzincan/Çayırılı/Karakulak/Bölükova K., ErzYA, 351/D.5-10/23)
- ❖ *dögdüKdan s ra babası gendısını dögdüğü için ızı açi gidi bi mezarlııda sahlani.* (Elazı /Keban/Bahçeli K., KBAYA, 119/XX/7)
- ❖ *ne eder döyerse gendini, ne eder vurur.* (Kilis/Öncü Pınar Köyü, KMKA, 28/VI/196).

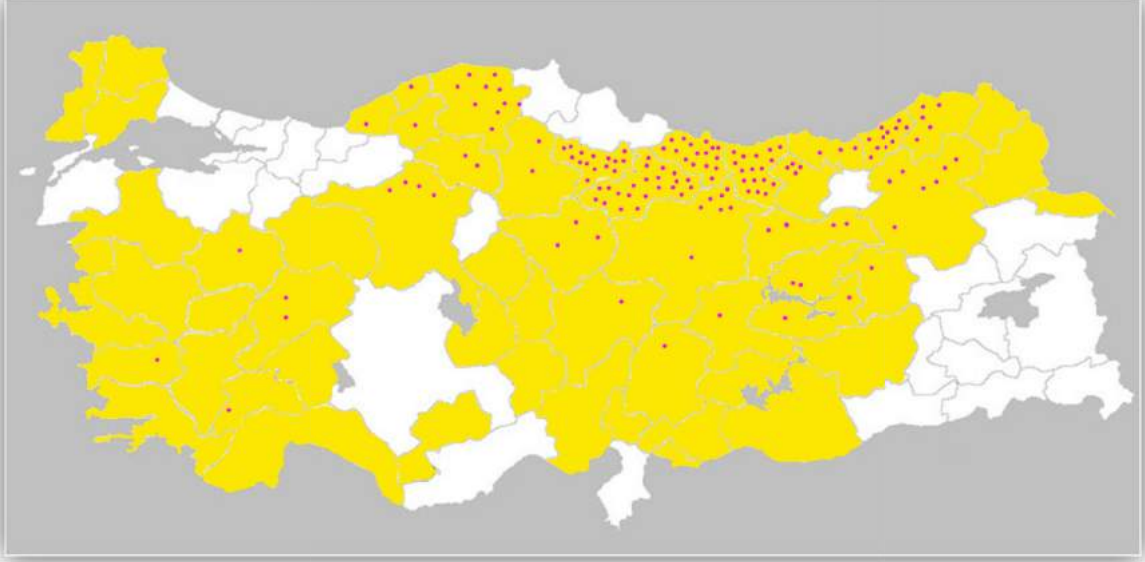

Resim 6: Tonsuz (*kendi*) ve Tonlu (*gendi*) ekilerinin Türkiye'deki Da ılımları

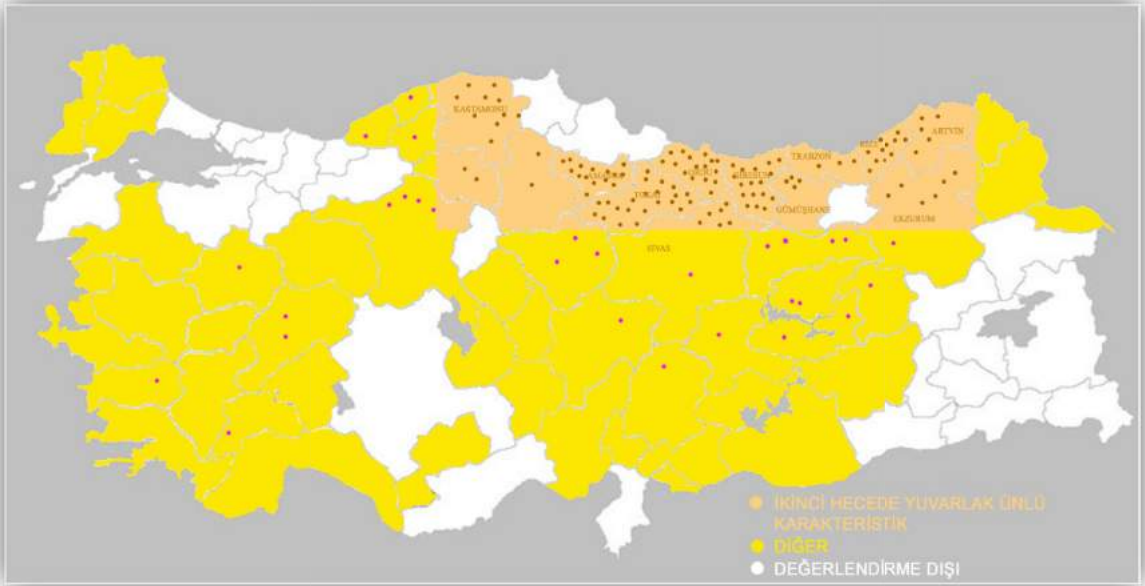
2. İkinci Ünlüde Yuvarlaklı ın Korunması

TT yazı dilinde *kendi* ekinde ikinci ünlüsü *ince-dar ünlü (i)*'lü olarak kullanılan *kendi* dönü lülük zamiri, TT a ızlarında Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde oldu u gibi ikinci ünlüsü *ince-dar-yuvarlak ünlü (ü)*'lü olarak da yaygın bir ekilde kullanılmaya devam etmektedir.

Kastamonu, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Tokat a ızları ile Erzurum ve Sivas'ın Karadeniz Bölgesine yakın yerlerinde *kendi* zamirinin ikinci ünlüsünün yuvarlak ünlülü olarak söylenmesi karakteristiktir.

Resim 7: kendi Zamirinin İkinci Ünlüsünün Yuvarlak Ünlü Olarak Kullanıldığı Yerler

Resim 8: kendi Zamirinin İkinci Ünlüsünün Yuvarlak Ünlü Şekilde Yaygın Olarak Kullanıldığı Yerler

Örnekler:

- ❖ *ben gendümü inti har ediyim diyi.* (Tokat/Re adıye/Bü ürüm K., T YA, 373/81b/135)
- ❖ *silah atanaca at lanı atıyo gendü açıyo.* (Tokat/Artova, T YA, 276/26/131)
- ❖ *atruk bizum endumuzun, yapsak ya'paruk.* (Rize/ kizdere/Çamlık K., Riz A, 254/26a/10)
- ❖ *endumden bi e an'lamam.* (Rize/Kalkandere/Kayaba 1 K., Riz A, 249/22a/26)
- ❖ *gendünü görmedük ünki.* (Ordu/Çatalpınar/Sayacatürk K., O YA, 205/36/1)

Kütahya, Mu la, Balıkesir, Manisa, anlıurfa, Isparta, Zonguldak, Bartın, Karabük, Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, I dır, Diyarbakır, Adıyaman, zmir, Aydın, Denizli, Burdur, Ni de, Aksaray, Nev ehir, Kayseri, Kır ehir, Yozgat, Ankara, Elazı a ızlarında ve Trabzon'un alpazarı ve Be ikdüzü dı ındaki bölgelerinde daha çok ince-dar ünlülü ekilerin kullanıldı ı görülmü tür.

- ❖ *halsına, kilimine varıncaya adar kendimiz doğuruz.* (Kütahya/Domaniç/Gozluca Köyü, KütYA, 238/LI/55)
- ❖ *daha önce de tapıyı kendilerine kesdiriyollar.* (Mu la/Fethiye/Dö er K., Mu A, 256/II-4/18)
- ❖ *k ndi i imä k ndi ağım ärmiyo.* (Balıkesir/Bakacak K., ADÜM I, 6)
- ❖ *ya kellesi ya k ndisi gelmeli.* (Burdur/Merkez, ADÜM I, 119)
- ❖ *gadunná da ayriten kendilerine göre bayram ed l .* (Manisa/Salihli/Pazar K., ADÜM I, 24)
- ❖ *ula d yem kel dermanını bulsa gendi ba ına yağar.* (anlıurfa/Merkez, UrMA, 152/6/3)
- ❖ *kendi de dama çığımu .* (Isparta/Merkez, IspMA, 139/XVI/16)
- ❖ *ben bir tek kendim alamam.* (Zonguldak/ Alaplı/ Küçükkaymaz K., ZBK A, 124/5/213)
- ❖ *gendi gendimizi oni iyuh.* (Erzincan/Refahiye/Do andere/Erecek Köyü, ErzYA, 329/D.4-14/13).
- ❖ *bağı ki, ızın gendi yüzüğü orda.* (Elazı /Hankendi/Sütlüce K., KBAYA, 159/XLVI/47)

3. -nd- > -nn- lerleyici Benzetmesi

TT a ızlarında özellikle **n** ünsüzü ile biten kelimelerle iyelik eki almı kelimelerden sonra bulunma ve ayrılma hal eklerinin getirildi i zaman görülen bu ilerleyici, yakın ve tam benzetme olayı a ızlarımızda “kendi” dönü lülük zamirinin kulanılı nda da yaygın olarak görülmektedir. Özellikle anlıurfa, Erzurum, Eski ehir, Malatya, Afyon a ızları ile Diyarbakır ili Çüngü ve Çermik a ızlarında bu olaya sıklıkla rastlanmaktadır.

Örnekler:

- ❖ *vadiye gennileri gettirir ve bırahır, döner.* (Urfa/Merkez, UrMA, 142/3/123)
- ❖ *ben gennim topçiyidim zaten he.* (Erzurum/Horasan, Er A, 131/0800002/15)
- ❖ *yarı kenniye yarı b na.* (Diyarbakır/Çüngü /Deveboynu, D ÇÇYA, 224/31/5)
- ❖ *gelin gızıñ akrabalarını genni akrabalarını, hamamda gelin gızı yıkarl .* (Afyon, AMA, 177/3/36).

4. Ünlü Uzaması ve -d- > -Ø- De i mesi

Zonguldak, Bartın, Karabük, anlıurfa, Kır ehir gibi bazı a ızlarımızda nadir olarak “kendi” zamirindeki özellikle “e” ünlüsünün uzadı ı ve bununla birlikte “d” sesinin dü tü ü gözlemlenmi tir.

Örnekler:

- ❖ *o ada sı intılı k nimi yata dan b ya atiyom.* (Zonguldak/Göbü K., ZBK A, 138/10/13)
- ❖ *paramız genine g ttı.* (Urfa/Merkez, UrMA, 173/13/16)

5. Zamir n'sinin y Olması

Malatya, Erzincan, Elazı , Ordu, Erzurum, Tunceli, Diyarbakır gibi bazı a ızlarımızda, *kendi* dönüşlülük zamirinin bünyesinde bulunan ve hal eklerinin getirilmesi sırasında ortaya çıkan **zamir n'sinin** özellikle **yönelme** ve **belirtme** hal ekleri önünde yerini sürekli bir ünsüz olan “y” sesine bıraktı ı da görülmü tür.

• bu(n)+a	kendi(n)+e
• bu(n)+u	kendi(n)+i
• bu(n)+da	kendi(n)+de
• bu(n)+dan	kendi(n)+den
• bu(n)+ca	kendi(n)+ce

kendi(n) (+) i / e > kendiye/kendiye

Örnekler:

- ❖ *birbirimizi mesela gıvrırdıh gendi ba' ben kendiye diyiken.* (Malatya/Hekimhan, Mal A, 276/41/4-5)
- ❖ *kendiye memleketen, kendiye even, kendiye yolan, çalı maz mısın?* (Erzurum/Olur/Kekikli K., Er A, 42/0200101/46)
- ❖ *o suyun yanına onar onmaz gendiy hadarlı dut.* (Erzincan/Merkez, ErzYA, 404/D.7-7/59)
- ❖ *h ç n mına gendiya bi almadılar.* (Elazı /Keban, KBAYA, 84/II/14)
- ❖ *demürcü çelî gendiye bırakî.* (Ordu/Teyneli K., O YA, 172/6/33)
- ❖ *onnan s re genniye isim koyarlar.* (Diyarbakır/Çermik/Baykal, D ÇÇYA, 128/1/18)
- ❖ *s rek basan basan sıçradı, arhasına döndü baıdı ki gögerçin kendiye ilerlemi .* (Tunceli/Hozat, GD AT, 124)

II. ÖZ

(öz, özüm, özüñ, özü, özümüz, özüñüz, özleri ...)

TT a ızlarında dönüşlülük zamiri olarak yaygın bir ekilde kullanılan “*kendi*” zamirinin yanında, Azerbaycan Türkçesinin de tesiriyle, özellikle Do u Anadolu a ızlarımızda “*öz*” dönüşlülük zamirinin de kullanıldı ı görülmü tür. Hatta aynı ki iden derlenen metinlerde hem “*kendi*” hem de “*öz*” ekillerinin yan yana kullanıldı ı da görülmektedir:

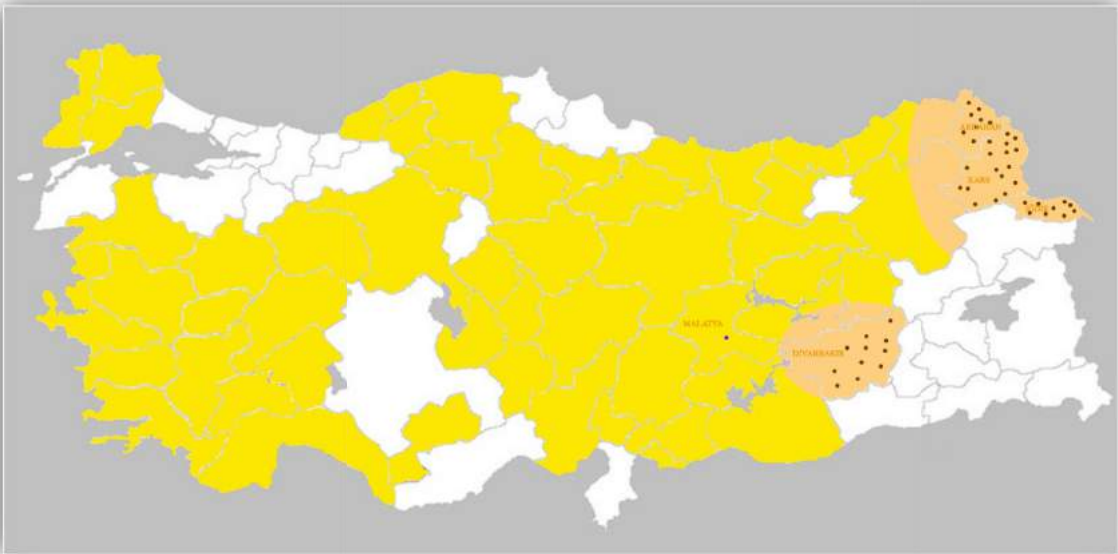
Örnekler:

- ❖ *ben özümü asaba vermirem... tezden bir burdan alıp da g dip da ların altını altını ovacıyl da gendimize bir siper, ev, yuva, yapana adár zaman aybolur.* (I dır/Tuzluca/Turabi K., K A, 304/69/11-20)
- ❖ *gendisi de teci'zat u andı... do ru gemiçinin eyleri var, özünü bilersiniz.* (Kars/Merkez/Kümbetli K., K A, 330-333/83/21-137)

Özellikle, Kars, Ardahan, I dır ve Diyarbakır a ızlarında “kendi” dönü lülük zamiri ile birlikte “öz” zamiri de kullanılmaktadır. Malatya’dan ve Eski ehir’in Mihalıççık ilçesinden derlenen birkaç örnekte de “öz” zamirinin kullanıldı ı görülmü tür.

Resim 9: öz Zamirinin Kullanıldı ı Yerler

Resim 10: öz Zamirinin Yaygın Olarak Kullanıldı ı Yerler

Örnekler:

- ❖ *yarsını özü yedi, yarsını da arvadı yedi.* (Ardahan/Çıldır/Koçgüden K., K A, 355/91a/27)
- ❖ *sen u ahsan, sen özüñü bilmezsen.* (Ardahan/Çıldır/ Meryem K., K A, 364/94a/19)
- ❖ *ki inin papa mı da aldı, öz ba ma oydu.* (Ardahan/Göle/Bo atepe K., K A, 96)
- ❖ *yazı _ollu saña ı elesger,
özüñ g tdiñ, sözüñ aldı dünyada.* (I dır, K A, 269/50c/68)
- ❖ *bu bilbili götdü, aradan çııdı. özüñü yetirdi sarı d ve.* (I dır/Kasımcan K., K A, 283/56/140)
- ❖ *elmanın bir üzünü özüñ y , bir üzünü de sultan hanım y sin.* (I dır/Tuzluca/E rekdere K., K A, 308/72/16)
- ❖ *özüm de boyunna mindim.* (Kars/Merkez/Kalaiçi M., K A, 324/80/11)
- ❖ *do ru gemiçinin eyleri var, özüñüz bilersiniz.* (Kars/Merkez/Kümbetli K., K A, 333/82a/137)
- ❖ *ben özüñü da tya bilirem mi ki siz de mènim sırtıma minesiniz.* (Kars/Merkez/Ça layan K., K A, 332/82a/107)
- ❖ *senisiz ne ne yapam özüñ bu karanlık Kövde.* (Malatya/Pöttürge/Merkez, Mal A, 317/83/27).
- ❖ *bu deyi leriyle içten co duran,
göñül v ren beni a a o duran,
nur ah'ın sazında özüñ ta dıran,
göñüller yâri, can oca Yunus'a.* (Eski ehir/Mihalıççık/Çardak K., E M YA, 342/21/19.

Aynı “kendi” zamirinde oldu u gibi, “öz” zamirinin arka arkaya tekrarı ve ikinci “öz” sözüne iyelik ve yönelme durumu eklerinin getirilmesi ile de peki tirilmi dönü lülük gösteren zarflar olu turulmaktadır.

- ❖ *özü özüne arvadına dedi ki.* (I dır/Tuzluca/Üçkaya K., K A, 316/74/107)
- ❖ *özü özüne tü ünör.* (Ardahan/Göle/Bo atepe K., K A, 341/84a/37)

III. AHIS ZAM R (+) AHIS ZAM R + HAL EK

(*ben bana, sen sana, ben beni, biz bize, siz size, sen seni, ...*)

TT a ızlarında “kendi” ve “öz” dönü lülük zamirlerine göre daha dar bir çevrede, dönü lülük zamiri göreviyle kullanılan yapıdır. ahis zamirlerinin tekrarlanması ile olu turulan bu yapı, “kendi” ve “öz” zamirlerinin tekrarlanması ile yapılan “kendi kendine”, “özü özüne” gibi yapılardan örnekseme yolu ile olu turulan ve dönü lülük zamiri olarak kullanılan bir ekindir.

eklin TT a ızlarından tespit edilen örnekleri incelendi inde sadece 1. ve 2. ki i teklik ve çokluk zamirlerinin tekrarlanması ile yapılmı dönü lülük zamiri ekillerine rastlanmı tır. 3. ki i zamirinin tekrarlanması ile yapılmı dönü lülük zamiri ekillerine ise hiç rastlanmamı tır.

- ❖ *ben bana.* “kendi kendime” (Adıyaman, AYA, 108)
- ❖ *sen sana* “kendi kendine” (Adıyaman, AYA, 108)

- ❖ *ben beni* “kendimi” (Adıyaman, AYA, 108)
- ❖ *biz bize* “kendi kendimize” (Adıyaman, AYA, 108)
- ❖ *siz size* “kendi kendimize” (Adıyaman, AYA, 108)

Bu dönü lülük zamiri ekli, Diyarbakır, Adıyaman veanlıurfa a ızlarımızdan derlenmi metinlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.⁸

Resim 9: $\sim AHIS ZAM'R^2 (+) \sim AHIS ZAM'R^2 + HAL EK^2$ ekindeki Dönü lülük Yapısının Kullanıldığı Yerler

Resim 10: $\sim AHIS ZAM'R^2 (+) \sim AHIS ZAM'R^2 + HAL EK^2$ ekindeki Dönü lülük Yapısının Yaygın Olarak Kullanıldığı Yerler

⁸ Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÇELİK ile yaptığımız bir sonbette, Elazığ a ızlarında da “*sen sana, sen seni, sen sahan, sen saha*” gibi yapıların dönü lülük zamiri olarak kullanıldığını belirtmiş ve “*sen sana anlat. sen saha konu ma.*” örneklerini vermiş tir.

Örnekler:

- ❖ *ben benî kehveçi ılı ina oydim.* (Urfa, UMA, 220/28/55)
- ❖ *sen siye seçebilirsey, oh!* (Urfa, UMA, 173/13/12)
- ❖ *alemi a da oyduñ,
gözümü ya da oyduñ,
sen seni miryan_etdin,
beni ata da oyduñ.* (Adıyaman, AYA, 157/II/83)
- ❖ *birden de sen seni béle_benlik de'va etme, hâcı'sın yav.* (Adıyaman, AYA, 144/I/59)
- ❖ *vala kimse beni vurmami , ban b n yere dü tim.* (Diyarbakır, D A, 119/XLIV/9)
- ❖ *herif içerden ba ırı, oarı d 'i, nedir, ne koni isan s n sa an?* (Diyarbakır, D A, 70/III/75)
- ❖ *siz arıların i i bitmez tükenmez, siz size icat çıharısız.* (Diyarbakır, D A, 87/XII/20)
- ❖ *ba a gel bostana gel
zülfini destele gel
eger anan ooymisa
sen seni hastele gel.* (Diyarbakır, D A, 127/L/9)
- ❖ *ondan s ra biz bize d bildıdıñ ne yapah.* (Diyarbakır, D A, 96/XXIV, 80)

SONUÇ

TT a ızları incelendi i zaman ise “**dönü lülük zamiri**” olarak u üç farklı eklin kullanıldı ı tespit edilmi tir.

- KEND
- ÖZ
- AHIS ZAM R (+) AHIS ZAM R +HAL EK

TT a ızlarının sınıflandırılması ve a ız atlasımızın hazırlanması çalı malarında a ızlarımızda kullanılan dönü lülük zamirleri de a ız gruplarını belirleyen özelliklerden biri olarak de erlendirilebilir.

ÖRNEKLERDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON ARETLERİ

1. Ünlüler:

- (-) : Ünlüler üzerinde uzunluk i areti
- (˘) : Ünlüler üzerinde yarı incelme / kalınlıkla ma i areti
- (ˆ) : Ünlüler üzerinde kısalık i areti
- (°) : Ünlüler üzerinde yarı yuvarlakla ma i areti
- (^) : Ünlüler üzerinde bulanıklık i areti
- (˙) : Geni ünlüler üzerinde yarı daralma i areti
- (~) : Ünlüler üzerinde nazallık i areti
- (˚) : Diftong
- (ː, i, u ...) : Zayıf ünlü

2. Ünsüzler:

- (h) : Hırıltılı h sesi
- (ħ) : Nefesli h sesi
- () : Arka damak k'sı
- (k̠) : Gırtlak (laryngal) k'sı
- () : Arka damak g'si
- () : Patlayıcı gırtlak (laryngal) g'si
- () : Sadece R A'da hırıltılı ünsüzü
- () : Geniz n'si
- () : Titrekli i uzatılmış r sesi
- () : Peltek s sesi
- () : Yarı tonlu di eti-di ünsüzü
- () : Çift dudak v'si
- () : Yarı ünlü di eti-di ünsüzü
- (yh) : Akıcı, yarı ünlü, tonsuz, birleşik boğumlanmalı gırtlak ünsüzü
- () : z-s arasında, benze meyle oluşmuş z sesi
- (ʾ) : Hemze
- (ˆ) : Ayn
- () : Ünsüzlerde telâffuz noktasının öne kaydırılmasını gösteren i areti

Majüskül Harf (Yarı Sedahlık areti):

- (Ç) : ç-c arası ünsüz
- (F) : f-v arası ünsüz
- (K) : k-g arası ünsüz
- () : k̠ arası ünsüz
- (P) : p-b arası ünsüz
- (S) : s-z arası ünsüz
- (T) : t-d arası ünsüz
- (ʾ) : Kendinden sonraki hecenin standart Türkçeden farklı vurgulandığını gösteren i areti.

- (ː, ˘, ˆ, ˙, ˚, ː, i, u ...) : Zayıf ünsüz
- (→) : Yükselen ton (hecedeki ünlü üzerine konur ve uzunluk da ifade eder)
- (↘) : Alçalan ton (hecedeki ünlü üzerine konur ve uzunluk da ifade eder)
- (˚) : Ba lantı (liaison) i areti

ÇALI MADA TARANAN MET NLER VE KISALTMALARI

- AA : Mehmet Aydın, **Aybastı A zı (nceleme, Metin, Sözlük)**, TDK Yayınları: 796, Ankara 2002.
- AAA : Yusuf Avcı, **Amasya Aydınca A zı (nceleme, Metinler, Sözlük)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1988.
- AAT : Ahmet Cafero lu, **Anadolu A ızlarından Toplamalar**, TDK Yayınları: 82, Ankara 1994.
- AAÜBD: M. Nurullah Ye il, **Ala aehir A zı Üzerine Bir Deneme**, nönü Üniversitesi, E itim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı E itimi Bölümü, Bitirme Tezi, Malatya 1997.
- ADÜM I: Ahmet Cafero lu, **Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I**, TDK Yayınları: Ankara 1994.
- ADÜM II: Ahmet Cafero lu, **Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II**, TDK Yayınları: 587, Ankara 1994.
- A AÖ : Ahmet Cafero lu, "Aydın li A ızlarından Örnekler", **TDAY Belleten 1965**, Ankara 1966, 1-28 s.
- AkCA : Ahmet Cafero lu, "Akhisar ve Cihanbeyli A ızları", **TDAY Belleten 1967**, s. 1-38.
- AKD : Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, **Arpaçay Köylerinden Derlemeler**, TDK Yayınları: 419, Ankara 1998.
- AMA : Erdo an Boz, **Afyon Merkez A zı (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları: 28, Afyon 2002.
- AO A : Faruk Yıldırım, **Adana ve Osmaniye lleri A ızları I-II**, TDK Yayınları, Ankara 2006.
- ArtYA : Turgut Açar, **Artvin ve Yöresi A ızları**, Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi, Erzurum 1972.
- AvA : Ay en Kılıç, **Av ar A ızları**, Erciyes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1991.
- AYA : Sadi H. Nakipo lu, **Adıyaman ve Yöresi A ızları**, Ni de Üniversitesi Yayınları, Ni de 2001.
- BarYA : Zeynep Korkmaz, **Bartın ve Yöresi A ızları**, TDK Yayınları: 584, Ankara 1994.
- BDA : Talat Dinar, **Ba makçı ve Dazkırı A zı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2006.
- BDM : Hayasi Tooru, **A Turkish Dialect In North-Western Anatolia -Bolu Dialect Materials-**, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa (ILCAA) Tokyo University of Foreign Studies, Tokyo 1988.
- BM KA: Pâki Küçükler, **Bingöl Merkez İçe ve Köyleri A ızları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazı 1983.
- ÇYA : Ahmet Akçata , **Çay Yörük A zı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1996.
- D A : Münir Erten, **Diyarbakır A zı (nceleme-Metinler-Sözlük)**, TDK Yayınları: 556, Ankara 1994.

- D AT : Ahmet Cafero lu, **Do u llerimiz A ızlarından Toplamalar**, TDK Yayınları: 62, Ankara 1995.
- D ÇÇYA: Sadettin Özçelik, Erdo an Boz, **Diyarbakır li Çüngü ve Çermik Yöresi A zı (Dil ncelemesi, Metinler, Sözlük)**, TDK Yayınları: 789, Ankara 2001.
- D GGBA: Turgut Tok, **Denizli li Güney ve Güneybatı Bölgesi A ızları**, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli, 2002.
- DS : **Derleme Sözlü ü**, 12 Cilt, TDK Yayınları, Ankara 1963-1982.
- DTYA : Selâhattin Olcay, **Do u Trakya Yerli A zı (nceleme-Derleme-Dizin)**, TDK Yayınları: 580, Ankara 1995.
- EBKA : Kemal Yavuz, "Ermenek Kazasının Ba dere Köyleri A zı I", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ara tırma Dergisi (Ahmet Cafero lu Özel Sayısı)** Fasikül 2, S.11, Ankara 1979, s. 451-497.
- Ed A : Emin Kalay, **Edirne li A ızları**, TDK Yayınları: 694, Ankara 1998.
- E M YA: Canan leri, Eski ehir li Mihalççık lçesi ve Yöresi A ızları, TDK Yayınları: 940, Ankara 2008.
- EKTA : Nuray Açıkgöz, **Emirda Kaçarlı Türkmenleri A zı (nceleme-Metin-Sözlük)**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazı 1990.
- Erz A : Efrasiyap Gemalmaz, **Erzurum li A ızları (nceleme - Metinler - Sözlük ve Derlemeler)**, 2. C., Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1978.
- ErznYA: Mukim Sa ır, **Erzincan ve Yöresi A ızları (nceleme-Metinler-Sözlük)**, TDK Yayınları: 565, Ankara 1995.
- EYA : Hülya Pilancı, **Eski ehir ve Yöresi A ızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991.
- EYAD : Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, **Elazı Yöresi A ızlarından Derlemeler 1**, TDK Yayınları: 572, Ankara 1994.
- GBAA : Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu A ızları, Ses Bilgisi (Fonetik)**, Ankara 1956.
- GD AT: Ahmet Cafero lu, **Güney Do u llerimiz A ızlarından Toplamalar**, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- GKAYA: Sabri Özcan San, **Gümü hane Kültür Ara tırmaları ve Yöre A ızları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- HarA : Zülfü GÜLER, **Harput A zı**, Elazı Belediyesi Yayınları, Elazı 1992.
- HTM : Tuncer Gülensoy, "Erzurum A zı ile Hatem-i Ta'î Masalı", **Türkoloji Dergisi**, C. VIII, Ankara 1979, s. 403-457.
- IMA : Osman Yıldız, **Isparta Merkez A zı (nceleme, Metinler, Sözlük)**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.
- TOBA: Kenan ACAR, **zmit'in Ta köprü, Ova ve Balören A ızları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.
- KBAYA: Ahmet Buran, **Keban, Baskil ve A ın Yöresi A ızları**, TDK Yayınları: 669, Ankara 1997.

- KırYA : Ahmet Gün en, **Kır ehir ve Yöresi A ızları**, TDK Yayınları: 745, Ankara 2000.
- K A : Ahmet Bican Ercilasun, **Kars li A ızları (Ses Bilgisi)**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.
- K EA : Ahmet Cafero lu, "Konya linin Ermenek A zı", **TDAY Belleten 1972**, s. 1-16.
- K M KA: Cevdet anlı, **Kırklareli li Merkez İç Köyleri A ızları**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1990.
- K AT : Ahmet Cafero lu, **Kuzeydo u llerimiz A ızlarından Toplamalar (Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi A ızları)**, TDK Yayınları: 116, Ankara 1994.
- KMKA: Rıza Gül, **Kilis Merkez ve Köyleri A ızları**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 1993.
- KütYA : Tuncer Gülensoy, **Kütahya ve Yöresi A ızları (nceleme, Metinler, Sözlük)**, TDK Yayınları: 536, Ankara 1988.
- KYA : Osman Özer, **Karhova ve Yöresi A ızları (nceleme, Metinler, Sözlük)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazı 1990.
- Mal A : Cemil Gülseren, **Malatya li A ızları, (nceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)**, TDK Yayınları: 737, Ankara 2000.
- MKAT : Friedrich Giese, Materialien zur Kenntnis des Anatolischen Türkisch: Erzählungen und Lieder aus dem Vilajet Qonjah, New York, 1907.
- Mu A : Ahmet Cafero lu, "Mu la A zı", **TDAY Belleten 1962**, Ankara 1963, s. 107-130.
- NYA : Serpil Akbulut, **Nazilili ve Yöresi A ızları**, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, Manisa 2002.
- NevYA: Zeynep Korkmaz, **Nev ehir ve Yöresi A ızları**, I. Cilt, Ses Bilgisi, Ankara 1977.
- OAAD : Ahmet Cafero lu, **Orta Anadolu A ızlarından Derlemeler**, TDK Yayınları: 585, Ankara 1995.
- O YA : Necati Demir, **Ordu li ve Yöresi A ızları (nceleme, Metinler, Sözlük)**, TDK Yayınları: 788, Ankara 2001.
- OTA : Fatma Özkan, **Osmaniye Tatar A zı**, Ankara 1997.
- R A : Turgut Günay, **Rize li A ızları (nceleme, Metinler, Sözlük)**, Kültür Bakanlığı 1 Milli Folklor Ara tırma Dairesi Yayınları: 27, Ankara 1978.
- S A : Burhan Paçacıo lu, **Sivas lbeyli A zı (nceleme, Metinler, Sözlük)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.
- SKA : Hasan Ba cı, **Sarıcakaya A zı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1997.
- ST AT : Ahmet Cafero lu, **Sivas ve Tokat lleri A ızlarından Toplamalar**, TDK Yayınları: 91, Ankara 1994.
- SYA : brahim Özkan, **Sandıklı ve Yöresi A ız Özellikleri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001.

- YA : İrfan Keleş, **abanözü Yöresi A zı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı 1986.
- uHA : Yüksel Eleren, **uhut A zı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1997.
- T S KAD: Ayhan Durmaz, **Tekirda lı Saray İçesi Köyleri A ız Derlemeleri (nceleme, Metin, Sözlük)**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1996.
- TYAD : Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, **Tunceli Yöresi A ızlarından Derlemeler**, İstanbul 1992.
- UKA : Zikri Turan, **Artvin li Yusufeli İçesi U hum Köyü A zı**, Ankara 1999.
- UrMA : Sadettin Özçelik, **Urfa Merkez A zı (nceleme, Metinler, Sözlük)**, TDK Yayınları: 666, Ankara 1997.
- U A : Gürer Gülsevin, **U ak li A ızları (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)**, TDK Yayınları, Ankara 2002.
- UTDK : Bernt Brendemoen, Trabzon Çepni A zı ve Tepegöz Hikâyesinin Bir Çepni Varyantı", Uluslar Arası Türkoloji Kongresi 1998, TDK Yayınları, Ankara 1998.
- UYA : Ali Kirli, **Ula ve Yöresi A ızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Enstitüsü, Kayseri 1994.
- VGÇAÖ: Hamza Zülfikar, "Van Gölü Çevresi A ızlarının Özellikleri", **Ömer Asım Aksoy Arma anı**, TDK Yayınları, Ankara 1978, s. 297-317.
- Y KYTA: Ünal Demirezen, **Yozgat li Kadı ehri ve Yöresi Türkmen A ızları (Metinler, nceleme, Sözlük)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1995.
- YYA : Mustafa Ekinci, **Ye ilhisar ve Yöresi A ızları (Giri , nceleme, Metin, Sözlük)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993.
- ZBK A: M. Emin Eren, **Zonguldak-Bartın-Karabük leri A ızları**, TDK Yayınları: 686, Ankara 1997.

KAYNAKLAR

- 📖 CLAUSON, Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford University Press, London 1972.
- 📖 EREN, Hasan, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlü ü**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999.
- 📖 KARAHAN, Leyla, **Anadolu A ızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- 📖 KOCASAVA , Yıldız, **Türkçede ahıs Zamirleri**, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- 📖 KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (ekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 RÄSÄNEN, Martti, **Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen**, Helsinki 1969.